

УДК 37.034

Віктор Короленко

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОРАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У житті суспільства, відбуваються динамічні зміни, що у ході наукового прогресу змінюють уявлення про суть морального формування особистості, яке все більше орієнтується на перехід до всебічної освіти людини упродовж усієї її активної життєвої діяльності. У статті висвітлено питання щодо теоретичних основ морального формування дітей шкільного віку, що підтверджують необхідність взаємодії і найбільш ефективні способи співпраці між сім'єю і школою в процесі морального виховання школярів. Підкреслюється ефективність спільного скоординованого педагогічного впливу на дітей з боку цих двох інститутів виховання.

Ключові слова: мораль, спілкування, поведінка, цінність, формування, виховання.

В жизни общества, происходят динамические изменения и в ходе научного прогресса изменяют представление о сути морального формирования личности, которое все более ориентируется на переход к всестороннему образованию человека на протяжении всей его активной жизненной деятельности. В статье отражен вопрос относительно теоретических основ морального формирования детей школьного возраста, что подтверждает необходимость взаимодействия и эффективность сотрудничества между семьей и школой в процессе морального воспитания школьников. Подчеркивается эффективность общего скоординированного педагогического влияния на детей со стороны этих двух институтов воспитания.

Ключевые слова: мораль, общение, поведение, ценность, формирование, воспитание.

In life of society, there are dynamic changes and during the advance of science change the picture of essence of the moral forming of personality, which is more oriented on passing to comprehensive education of man during all his active vital activity. In the article a question is reflected in relation to theoretical bases of the moral forming of children of school age, that confirms the necessity of co-operation and efficiency of collaboration between family and school in the process of moral education of schoolboys. Efficiency of the general co-ordinated pedagogical influence is underlined on children from the side of these two institutes of education. Perceiving the requirements of moral as rules lives which do a man better, nobler, society produces a moral ideal, standard of

moral conduct which risings generations aspire to, considering his reasonable, useful, beautiful. Moral norms, principles, categories, ideals are accepted by people, belongings to certain task force, and come forward as a form of public moral consciousness. A moral is not only a form of public consciousness but also form of individual moral consciousness, because the senses and experiencing are inherent a man. Moral norms, principles, categories, mastered and accepted by personality, ideals express its certain attitude toward other people, to itself, to the labour, to nature.

Key words: *moral, intercourse, conduct, value, forming, education.*

Важливим аспектом всебічного розвитку людини на початку третього тисячоліття є процес морального формування дітей шкільного віку, оскільки саме моральність розглядається як особлива форма розвитку особистості.

Питання морального виховання молоді досліджувалося у працях таких учених, як І. Головінський, С. Кузікова, Р. Павелків, В. Ягупов, та інших, які вважали мораль однією з головних якостей людини. Деякі аспекти морального формування раніше розглядались, але недостатньо, тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми.

Мета статті: визначення особливостей педагогічного виховного впливу на дітей для підвищення рівня їх морального розвитку. Завданням даної статті є висвітлення важливості та необхідності використання спільної взаємодії сім'ї і школи для підвищення ефективності педагогічного виховного впливу на дітей шкільного віку.

Проведене нами дослідження дає змогу стверджувати, що від сформованості у дітей шкільного віку стійких моральних якостей залежить становлення особистості, її моральних норм, принципів, поведінки в суспільстві та ставлення до оточуючих. Та попри інтерес до цієї проблеми деякі аспекти виховного впливу моралі на особистість розглядались не достатньо, тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми.

Аналіз проведеного нами дослідження підтверджує думку В. Ягупова, що ефективність морального формування дітей шкільного віку, залежить від впливу чинників:

- тип стосунків, цінностей і настанов, що культивуються в сім'ї;
- професії та коло інтересів батьків;
- загальнолюдські й національні цінності;
- соціальне середовище й конкретне місце проживання;
- освітній рівень;
- характер власної життєдіяльності;
- уподобання;
- література, кінофільми;
- рівень матеріального достатку;
- особистісні життєві настанови та ціннісні орієнтації [4, с. 52].

Проведений нами аналіз психологічної літератури дає змогу стверджувати, що моральні основи починають формуватися в дитини у дошкільному віці. Досліджуючи проблему морального формування дитини Р. Павелків, відзначає змінювання морального рівня в дитини згідно її вікових етапів і мотивів стимулюючих поведінку:

1. На різних вікових етапах мотивацію зумовлюють провідні види діяльності і соціальна ситуація розвитку.

Мотиви дітей дошкільного віку різноманітні. Найтиповіші серед них:

- мотиви, пов'язані з інтересом до світу дорослих;
- ігрові мотиви, пов'язані з інтересом до процесу гри;
- мотиви налагодження і збереження позитивних взаємин із дорослими та дітьми;
- мотиви самолюбства, самоствердження.

Протягом дошкільного дитинства мотиви поведінки суттєво змінюються:

- спонукання, які діяли епізодично і розрізнено, перетворюються на певну систему мотивів;
- чіткіше починає виступати різна спонукальна сила різних мотивів [3, с. 270].

Дослідник стверджує, що пізнавальні мотиви, що сприяють моральному формуванню особистості, виявляються у дитячих питаннях і пов'язані з практичною діяльністю: інформація, яку отримує дитина від дорослих, потрібна для використання у грі, малюванні, конструюванні тощо. Своєрідними є змагальні мотиви дитини, які ґрунтуються на прагненні виграти, бути першим. Моральні мотиви поведінки виражають ставлення дитини до оточення.

Таким чином, між різними мотивами поведінки дошкільника виникає підпорядкування, ієрархія: одні мотиви набувають важливішого значення для дитини, ніж інші, що надає певної спрямованості усій його поведінці.

На думку Р. Павелків, головним стимулом морального розвитку дитини є її мотивація:

- виявлення розуміння та поваги до родинних цінностей, будь-яких потреб та бажань;
 - визначення навчально-виховних завдань з урахуванням актуальних для дітей групи потреб та мотивів;
 - підтримка духовних, інтелектуальних, соціальних потреб;
 - проведення бесід-розмов про дитячі почуття, стосунки, ставлення, цінності, улюблені книжки тощо;
 - розуміння доцільності та значущості біологічних та матеріальних потреб і стимулів;
 - надання дітям змоги самостійно шукати шляхи задоволення власних потреб та інтересів;
 - розвиток у дітей конструктивної мотивації до навчальної та
-

трудової діяльності;

- заохочення добрих учинків дітей, демонстрування їхніх досягнень та чеснот перед значущими для дошкільнят людьми;
- розвиток уміння вирізняти головне та неістотне, першочергове й другорядне у побуті, житті людини;
- вивчення родинних цінностей та повага до них.
- одним із найважливіших досягнень у розвитку особистості
- дитини є виникнення самосвідомості.

2. Серед факторів, що сприяють ефективності морального розвитку дитини, Р. Павелків виділяє самосвідомість.

Він вважає, що для успішного розвитку самосвідомості слід:

- давати дітям змогу робити власний вибір (видів діяльності, матеріалів, занять, засобів, ролей, тематики та видів ігор, друзів тощо), приймати самостійні рішення;
- створювати умови для самостійної діяльності, розв'язання нескладних проблемних ситуацій;
- навчати дітей раціональних способів пошукової та практичної діяльності, вправляти їх у застосуванні набутих умінь і навичок;
- підтримувати процеси вироблення та досягнення мети;
- заохочувати самостійні та свідомі дії дитини, показувати її досягнення іншим;
- сприяти визнанню кожної дитини в сім'ї, дошкільному закладі, підвищенню її статусу, формуванню позитивної самооцінки та впевненості у собі;
- заохочувати поведінку дитини, спрямовану на подолання труднощів, розв'язання проблемних ситуацій та прояви творчості, винахідливості, вибірковості;
- давати дитині змогу порівнювати та поцінювати свої вчинки, результати діяльності.

3. Усвідомлення дитиною власних дій через дорослих - основа для формування моральної самооцінки. У різних видах діяльності самооцінка різна: у малюванні дитина оцінює себе правильно; у грамоті - переоцінює; у співі - недооцінює.

Свої стосунки з іншими людьми дитина вибудовує на основі Я-концепції, що як психологічне новоутворення стає стійкою, якщо:

- самооцінка дитини формується внаслідок виявлення у себе рис, відмінних від інших людей;
- у дитини виникає здатність до рефлексії, внаслідок чого вона починає усвідомлювати, як сприймають її інші [3, с. 270–272].

Проведений нами аналіз психолого-педагогічних досліджень дав змогу стверджувати про важливість свідомого дотримання дитиною моральних норм поведінки в повсякденному житті. Так, досліджуючи особливості моральної поведінки дітей, В. Аверін надавав увагу свідомості

і самосвідомості індивіда, він відзначив два етапи становлення моральної самосвідомості в шкільному віці. Першим етапом є формування в дитини почуття відмежованості своєї особистості від оточення. У вітчизняній психології виділяють три важливих способи набуття дитиною почуття відмежованості (вироблення почуття дорослості, самостійність; почуття відмежованості свого Я, позиціонування себе с групою; пошук дитиною схвалення себе і своєї поведінки з боку оточення) [2].

Наступним етапом морального формування дітей шкільного віку є ідентичність. На думку С. Кузікової ідентичність - це усвідомлення тотожності особистості самій собі, її безперервність у часі й пов'язане з цим відчуття, що інші також визнають це. Основними складовими ідентичності є сталість і безперервність особистості, незважаючи на її зміни і розвиток [2].

Так, Е. Еріксон виокремлює три форми ідентичності.

1. Приписна - визначається умовами, що їх окрема людина не вибирає. Належність до певної раси, групи народонаселення, соціальної верстви, вікової групи, статі - веде до того, що під впливом цих факторів формуються істотні елементи ідентичності.

2. Набута - охоплює те, що вже досягнуте власними зусиллями: професійні ознаки, вільно обрані ставлення та орієнтації.

3. Запозичена - виконання ролей, засвоєних у ході розвитку, в результаті збігу різних обставин. Часто їх запозичують у якогось зразка. Нерідко вони зумовлені очікуваннями значущих оточуючих. Прикладами можуть служити ролі «лідера», «помічника», «винного», «пригнобленого» тощо [2, с. 87].

Дослідження Е. Еріксона свідчать про завдання розвитку особистості формуванню ідентичності передують події, що визначають її здоровий розвиток або пояснюють можливі порушення цього процесу. Якщо дитина на попередніх стадіях уже виробила довіру, то її шанси на успішну психосоціальну ідентифікацію значно збільшуються. В іншому випадку в дитини спостерігаються симптоми сплутаності ролей: неповне і фрагментарне уявлення про свою особистість і свої життєві цілі. До найскладніших конфліктів дітей шкільного віку дослідник відносить:

– дифузія ідентичності: короткочасна чи довгострокова нездатність Я сформулювати ідентичність. Такі молоді люди не можуть виробити свої життєві та моральні цінності, цілі й ідеали, стикаючись із проблемами особистого розвитку, вони уникають адекватних і характерних для їхнього віку вимог і повертаються на більш ранній ступінь розвитку, який певною мірою виправдовує їх поведінку (механізм регресії);

– дифузія часу: порушення почуття часу - або виникає відчуття найжорсткішого цейтноту, або людина відчуває себе і дуже молодою і старою одночасно (плин часу немовби зупинився);

– застій у роботі: діти шкільного віку або нездатні зосередитися на

необхідних і відповідних їхньому віку завданнях, або на шкоду усім іншим заняттям надмірно поглинені непотрібними для їх подальшого розвитку справами [2, с. 88–89].

У свою чергу І. Головінський, вважає виховання важливим процесом, для кожного суспільства, оскільки він сполучає минуле, сучасне і майбутнє, передаючи духовні надбання від одного покоління до другого. Він зазначає, що виховання слід розглядати не тільки з точки зору прагматичних аспектів, а й з точки зору ідеологічно-світоглядних проблем. На нашу думку, важливим є твердження І. Головінський, що процес виховання працює у першу чергу на майбутнє, а не на сучасне. Дослідник вважає, що виховання - це процес, за допомогою якого молоде покоління засвоює вартості попередніх поколінь. Зрозуміло, що виховання людини відбувається завжди у контексті спілкування з іншими людьми, себто у суспільній площині [1, с. 204].

Таким чином, моральне формування дітей шкільного віку – це сукупність компонентів шкільного і позашкільного виховного процесу, що забезпечують його ефективність.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розкритті сутності кожного з компонентів, які впливають на ефективність морального виховання школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головінський І. Педагогічна психологія. / І. Головінський – Київ, Видавництво «Аконіт», 2003. – 287 с.
2. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : Навч. посібник. - 2-ге вид., стер. / С. Б. Кузікова – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.
3. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для самостійної роботи студента / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. - К. : Академвидав, 2011. – 376 с.
4. Ягупов В. В. Педагогіка : Навч. посібник. / В. В. Ягупов - К. : Либідь, 2002. – 560 с.